

МУЗИЧНО-ВИКОНАВСЬКЕ МИСТЕЦТВО: ТЕОРІЯ, ІСТОРІЯ, ПРАКТИКА

УДК 78.9

Марія Гереза (Львів)

ПОЛІФОНІЧНІ КОМПОЗИЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ МИТЦІВ У КУРСІ ЗАГАЛЬНОГО ФОРТЕПІАНО

У статті здійснено огляд актуальних за музичною мовою, різностильових, національно окреслених, художньо-вартісних і, водночас, доступних композицій українських митців сучасності з метою їх актуалізації в репертуарних списках дидактичного матеріалу музичних вишів. Проаналізовано аспекти їх спорідненості з національним музичним фольклором, оригінальність методів розвитку матеріалу, наявності яскравих індивідуально-авторських рис, поєднання педагогічного досвіду зі сміливістю творчого експерименту.

Ключові слова: *Загальне фортепіано, поліфонічні форми, сучасні українські композитори, дидактичний репертуар.*

Розвиток поліфонічного слуху та виконання багатоголосної фактури є одним з найвагоміших аспектів виховання юного піаніста. Ключовим завданням у цьому процесі є виховання спроможності вислухати та осмислено відтворити розгортання кількох самостійних диференційованих мелодичних голосів. При цьому необхідно досягнути логіки і цільності розвитку кожного голосу зокрема та збереження змін звукового рельєфу. Поліфонія певною мірою проектується на раціоналізм у виконавській манері, на її інтелектуальний потенціал.

В контексті предмету “Загальне фортепіано” виконання поліфонічних композицій належить особливе місце. Робота над композиціями цієї групи безперечно є важливим засобом розвитку слухових та виконавських даних, особливим чином – для виконавців на інструментах з лінеарним типом слухового досвіду (насамперед струнників, духовиків), подолання якого певною мірою компенсується участю в ансамблевому та оркестровому виконавстві. Однак спроможність контролю звучання автономних мелодичних ліній в одномоментному власному відтворенні музичного тексту стає доступною при виконанні поліфонічних композицій у фортепіанних програмах.

Цінність роботи над поліфонічними творами у процесі плекання виконавця-професіонала розглядалась дослідниками-методистами неодноразово та у різних аспектах. Н. Воронова досліджувала її з позицій методичних принципів [1], дисципліна як складова курсу загального фортепіано вивчалась І. Лісовською [3], О. Новицькою [4]. Низка праць присвячена регіональним принципам аналізу композиторської творчості для дітей в цілому (С. Хананаєв [7], З. Юзюк та ін.).

Беручи до уваги скромність виконавського потенціалу в курсі суміжних інструментів і, водночас, значимість цього репертуарно-дидактичного розділу, особливої ваги набуває обізнаність педагогів у наявності актуальних за музичною мовою, різностильових, національно окреслених, художньо-вартісних і, водночас, доступних композицій українських митців сучасності, на що і спрямовано цю розвідку.

Цінність поліфонічних композицій національних композиторів у репертуарних списках дидактичного матеріалу музичних вишів, полягає у їх спорідненості з національним музичним фольклором, методами розвитку матеріалу, наявності яскравих індивідуально-авторських рис, поєднанні педагогічного досвіду зі сміливістю творчого експерименту, що надає їм особливого статусу у перебігу навчального процесу.

Слід чітко усвідомлювати різницю між проходженням цього предмету школярами-початківцями та знайомство з інструментом юнаків та дівчат студентського віку. Характеризуючи психолого-педагогічний аспект даної дисципліни у вищих навчальних закладах О. Новицька акцентує: «...серед деяких студентів духового й вокального факультетів, за відсутності якісного рівня навчання в початкових музичних закладах, моторика та кінестетичні відчуття знаходяться у стані, який практично не є придатним для подальшої виконавської практики на музичному інструменті. Необхідно взяти до уваги, що моторика виконавця, тобто техніка у вузькому сенсі, продуктивно та посилено формується до 9–10-річного віку, потім лише удосконалюється. У нашому випадку ми стикаємося з же сформованим (закостенілим) м'язовим апаратом. Інакше можуть йти справи у студентів-інструменталістів (струнно-смичкові та, особливо, клавішні народні інструменти). Вони набагато краще відчують свій м'язовий апарат через постійну виконавчу практику, тобто володіють досить розвиненими кінестетичними відчуттями. Але і цей факт не знімає важливості постійного розвитку їх виконавського апарату з урахуванням особливостей оволодіння саме інструментом „фортепіано”» [4].

Опанування навичками виконання поліфонічних творів, незалежно від віку піаніста, відбувається за певними спільними закономірностями. Проте, студентський вік дозволяє й зобов'язує до посилення інтелектуальної складової у роботі над багатоголоссям, формування комплексу орієнтирів на самостійну роботу над труднощами, поглиблення виконавського аналізу та деталізації інтерпретаторського плану.

На найбільш ранніх етапах оволодіння фортепіано з цією метою вивчаються композиції фольклорного плану з підголосковою фактурою, програмні композиції з ефектами відлуння, гри-діалогу, акустично відмінним сюжетно-рольовим розподілом голосів, творчі вправи на компонування чи продовження двоголосся, відпрацювання рельєфного проведення тематизму в простих видах імітації, канонічно-імітаційних розділах, стретному викладі.

Обов'язковими на початковій стадії роботи є визначення способів фразування і пов'язаної із ним артикуляції, конкретизація аплікатури кожного голосу окремо, визначення кульмінацій, інтермедій, динамічних рельєфів.

Особливу цінність у даному відношенні мають фортепіанні твори українських митців сучасності, які послідовно розробляли галузь дидактичного репертуару, втілюючи у ній власний педагогічний досвід у роботі з піаністами як шкільного так і студентського віку. До таких належать М. Дремлюга, Г. Сасько, В. Подвала, О. Гнатовська, Є. Льонко та ін.

Потужним виконавським та педагогічним досвідом позначено доробок випускника класу композиції Л. Ревуцького та історико-теоретичного факультету Київської консерваторії (1946) М. Дремлюги (1917–1998). Митець брав уроки гри на фортепіано у піаніста Г. Беклемішева. З 1946 року і протягом 52 років він — викладач Київського музичного вишу¹. Митець послідовно звертався до формування різножанрового педагогічного репертуару, позначеного академічною стилістикою. У його доробку – цикл прелюдій для фортепіано

---

¹ Микола Васильович викладав історико-теоретичні предмети – гармонію, музичний аналіз, музичну літературу, оркестровку, читання партитур, хорове аранжування, з 1966 – композицію. Серед його учнів – О. Білаш, Л. Дичко, В. Сильвестров, Є. Станкович, І. Карабиць, К. Мясков, В. Філіпенко, О. Костін, І. Поклад, зокрема, по класу композиції – В. Верменич, П. Ладиженський, І. Кириліна.

“Зима” (1944–1946), цикл “Весняна сюїта”, “Фортепіанний альбом”, прелюдії та ін. Зразком поліфонічного жанру досліджуваної групи може послужити інвенція “В старовинному стилі”, в якій поєднано риси тричастинної форми та фугети, застосовано поліфонічно-контрапунктичну та імітаційну техніки. Композиція містить барокову стилізацію в крайніх частинах та неobaroco з розширеним трактуванням тональності у середній. Експонування основної теми у g-moll здійснюється у вигляді вертикально-контрапунктичних переміщень голосів у перших двох тактах, та їх поведені квінтою нижче у D-dur у тт. 5–6. Інтервальні коливання інтермедії (тт. 3–4) слугують інтонаційним матеріалом для центрального розділу твору – динамічного й тонально нестійкого. Важливим завданням виконавця є дотриматися не лише динамічного рельєфу хроматизованих контрапунктичних голосів з комплементарною ритмікою у темпі Allegro в переважаючій динаміці *f*, але й зберегти штриховий контраст (*legato-staccato*).

Сучасна поліфонічна дидактична література демонструє збагачення засобами тембрально-регістрового, ритмічного і динамічного контрасту голосів політональністю, поліпластовістю, а поліфонічні форми – численними індивідуально трактованими привнесеннями. Ці риси можемо спостерігати у доробку низки українських митців. Зокрема, в 2001 році відбулося присвоєння премії ім. В. Косенка композиторові Г. Саську за досягнення в області фортепіанної музики для дітей. “Ця премія – чи не наймолодша серед музичних відзнак в Україні. Започаткували її Міністерство культури і мистецтв та Національна спілка композиторів України торік на честь видатного композитора Віктора Косенка. Першим лауреатом був Валерій Подвала. Другим отримав косенківську відзнаку композитор, піаніст і відомий викладач музичних дисциплін Геннадій Сасько. Його доробок став класикою для учнів спеціальних шкіл... Урочистостями керувала голова журі з присудження відзнаки композитор Леся Дичко... Її колега Жанна Колодуб зауважила: для юних пишуть тільки романтики, молоді душею” [2].

Донеччанин Геннадій Сасько – випускник класу композиції Л. Колодуба у Київській консерваторії, відомий український композитор (автор музики до мультфільму “Капітошка”), циклів фортепіанних п’єс “Відгомін століть” (1982), дидактичних циклів для дітей “Мозаїка” (1983), “Поліфонічна фантазія” (1986).

Цикли дитячих п’єс “Мозаїка”, “Граю Джаз!” вже давно стали класикою фортепіанного педагогічного репертуару в Україні. Зокрема,

у фортепіанному циклі Г. Саська “Мозаїка” містяться твори поліфонічного складу, які успішно використовуються в учбовій практиці. Такими є “Поліфонічна п’єса”, “Поліфонічна фантазія”, “Токата”, Інвенції (1967), Фантазія (1978), та ін., які увійшли до учбових репертуарних збірок різних років².

Потужний педагогічний досвід відзначає композиторку з Харкова Олену Гнатовську. Вона працювала в Харківському інституті мистецтв ім. І. П. Котляревського на кафедрі загального та спеціалізованого фортепіано. Композиторку вирізняє активна громадська діяльність. Довгі роки вона була постійним членом журі на дитячих міжнародних фестивалях російської та польської музики, які проводить дирекція ДМШ № 13 м. Харкова разом з управлінням культури Харківської облдержадміністрації та Російським і Польським товариствами.

Її творчий доробок для фортепіано містить значну частину музики для дітей (близько 50 творів, зокрема поліфонічних: Поліфонічна сюїта для дітей та юнацтва (Прелюдія, Канон, Фуга і пасакалія), Маленька прелюдія і фугета, Дві прелюдії та фуги для фортепіано, частина з названих творів увійшла до складу дидактичних збірок³), вони виконуються як на Україні, так і за її межами: Росія, Ізраїль, США.

Особливо цінним є її звертання до парних циклів у ділянці дидактичної літератури. Водночас, твори написано сучасною музичною мовою із застосуванням полігармонічних комплексів, Відносна доступність викладу та невеликі масштаби двоголосних поліфонічних форм дають можливість залучення композицій даного жанру в контексті опанування суміжного інструменту. У “Маленькій прелюдії та фугеті” композиторка вдається до співвіднесення прелюдії і фуги

---

² Сасько Г. Мозаїка, фортепіанні п’єси. Видання 2. Серія «Композитори України – дітям» – К.: Музична Україна, 1986; Поліфонічні твори та твори великої форми. 4-5 класи ДМШ. Випуски 1, 3 – К.: Музична Україна, 1993; Поліфонічні п’єси українських та російських композиторів для фортепіано. Педагогічний репертуар ДМШ. Випуск І. Упорядник Б. Міліч. – К.: Музична Україна. 1972; Фортепіано [Ноты] : 6 кл.: Учебный репертуар ДМШ. – Изд. 5-е. – Київ : Музична Україна, 1978. – Ч. 1. – 111 с.

³ Прелюдія і фуга для фортепіано Н-dur; Дитячі п’єси для фортепіано: 4 п’єси для найменших; 2 п’єси; Поліфонічні п’єси для дітей та юнацтва; 10 п’єс для фортепіано для найменших.

як інтонаційно й фактурно спорідненого циклу: канонічно-імітаційна прелюдія (*Andantino con tenerezza*, 4/4) у протискладеннях містить матеріал, з якого виростає тема двоголосної фугети (*Fughetta. L'istesso tempo*). Твір дає можливість опанувати поліфонічні форми в контексті розширеної тональності A-dur лідійської (зі звуком “dis”). Своєрідною є і форма циклу: динамізована тричастинна з імпровізаційними зв'язками між розділами форми (*a tempo* та *allargando*). У фугеті тема викладається не лише в основному вигляді, але й в ракоході, використовуються колористично-кластерні органні пункти, мелодичні звороти, акордові комплекси на підставі цілотонової гами тощо.

Натомість її цикл “Дві прелюдії і дві фуги” зразок необарокової стилістики бартоківського типу. Прелюдія I (*Cantabile, a-moll* з розщепленим шостим ступенем, 4/4) побудована на канонічно-імітаційних переключках та контрастному контрапунктичному двоголоссі з комплементарною ритмікою. Для виконавця цінною якістю фактури є те, що рівномірний вісімковий рух відбувається переважно на тлі витриманих нот. Фуга (*Allegretto ma non troppo*) у мелодичному розвитку містить модальні зміни тональних орієнтирів (*a-moll, d-moll, G-dur*) які протиставляються в різних голосах, зумовлюючи вищий рівень диференціації фактурних пластів. Центральний розділ твору (канонічно-секвенційну інтермедію) витримано у D-dur, натомість реприза (стретне поєднання ракоходу та основного викладу теми, які починаються різноспрямованим тоніко-домінантовим ходом) вперше демонструє діатонічний *a-moll* (насправді – дорійський *d-moll*), закріплюючи в коді на тлі домінантового органного пункту його експозиційний вид.

Активна та енергійна друга прелюдія (*Allegretto, E-dur, 4/4, pp*) дає можливість відпрацювати токатний тип артикулювання: репетиції *non legato* та розділені паузами октавні коливання та *staccato* у гомофонно-гармонічному викладі, наявність кількох побудов з різними типами фактури з опорою на дрібну пальцеву техніку створюють підстави для прояву ударної природи інструменту. Яскравим контрастом постає фуга (*Adagio, f, legato, 3/4*), у якій композитор здійснює регістровий експеримент: на відміну від традиції зрівноважування напрямків руху у багатоголоссі, розвиток плинних, пластичних мелодичних ліній приводить у крайній високий регістр у кульмінації та повертає до середнього за умов односпрямованого напрямку голосоведення. Відсутність регістрового контрасту, наявність численних унісонних перетинів мелодичного руху ставить перед

виконавцем вимогу особливої роботи над динамікою, звуковим балансом і фразуванням.

Ще один лауреат косенківської премії – Валерій Підвала (1932–2006), випускник класу композиції А. Я. Штогаренко (1960), а у 1959–1960 рр. – викладач і завідувач навчальною частиною музичної школи для дорослих в Києві, викладач Київського музичного училища імені Р. Глієра (від 1960 р.). У 1959–1960 рр. – викладач і завідувач навчальною частиною музичної школи для дорослих в Києві. Ним створено потужний пласт навчальної літератури, серед якої вагоме місце займає поліфонічний репертуар: Прелюдія і fuga (1967), Дванадцять дитячих п'єс (1973), Дванадцять дитячих п'єс (1976).

Прелюдія і fuga окрім необарокового стильового орієнтуру мають блюзові риси, збагачуючи жанрову палітру новими гранями. Прелюдія (Lento, c-moll, 5/4) наділена типовими фактурними типами, ритмічними й гармонічними зворотами та імпровізаційністю розгортання. Тричастинна репризна форма прелюдії трактується з позицій жанрових, фактурних, тональних (c-moll – cis-moll), динамічних змін, містить елементи свінгування, зміни солюючих функцій рук, проведення мелодичних ліній октавними та акордовими паралелями. Триголосна fuga (L'istesso tempo, pp, 4/4) теж характеризується нетрадиційним фактурним вирішенням: в третьому проведенні теми в експозиції голоси протискладення творять терцеву смугу. Паралелізму руху контрапунктів автор дотримується послідовно, що вимагає в процесі роботи над твором особливої уваги до завдань насиченості та інтенсивності фактурних пластів. У коді тема в басу дублюється октавами, а протискладення – акордовими комплексами різної структури.

Дидактична поліфонічна творчість українських композиторів для фортепіано відрізняється високим митецьким рівнем (що засвідчують високі відзнаки у творчих конкурсах), багатством жанрових різновидів (сюїта, парні цикли, прелюдії, інвенція, токато, поліфонічна фантазія, канон, пасакалія, fuga, фугета, поліфонічна п'єса тощо), тембро-динамічних, тонально-гармонічних технічних композиторських засобів. У ній послідовно дотримуються цілі професійної мистецької підготовки, поєднуються стильові, фактурні, формотворчі експерименти, знання специфіки інструменту та педагогічний досвід, що робить твори даної групи цінною складовою у переліку педагогічних засобів курсу загального фортепіано вищої фахової освітньої ланки.

Література

1. Воронова Т. Н. Некоторые особенности методики работы над полифонией / Т. Н. Воронова // Проблемы фортепианной педагогики и исполнительства / Отв. ред. В. И. Муцмакер. – М. : МГПИ, 1978. – С. 70-76.
2. Кульова В. Премія імені Косенка. Її лауреатом став класик дитячої музики Геннадій Сасько / Віра Кульова // Хрещатик. – 2002. – № 178/2199. – 27 листопада. – середа.
3. Лисовская И. Л. О методах работы над полифоническими произведениями в классе общего и специализированного фортепиано / И. Л. Лисовская. Музичне мистецтво і культура [Текст]: наук. вісник. Вип. 4 Кн.2 / М-во культури і мистецтв України, Одеський держ. муз. акад. ім. А. В. Нежданової. – О. : Друк, 2004. – 318 с. – С. 197–207.
4. Новицька О. В. Деякі особливості викладання дисципліни «загальне фортепіано» у вищих навчальних закладах: психолого-педагогічний аспект / О. В. Новицька // Проблеми загальної та педагогічної психології : Збірник наукових праць інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПНУ – Т. XII. – ч. 6. – 2010. – С. 248–258.
5. Сасько Г. Мозаика : Цикл детских пьес : для фортепиано [Ноты] / Геннадий Сасько. – Киев : Гроно – 2004. – 51 с.
6. Поліфонічні п'єси для фортепіано [Ноти]. – Київ : Музична Україна, 1986. – 64 с. – (серія : Композитори України – дітям).
7. Хананаев С. В. Детская фортепианная музыка в творчестве днепропетровских композиторов / С. В. Хананаев // Музичне мистецтво : [зб. статей / Ред. колегія : В. В. Воеводін, М. Р. Черкашина-Губаренко та ін.]. – Донецьк : Юго-Восток, 2008. – Вип. 8. – С. 98–104.

Гергега М. Полифонические композиции украинских композиторов в курсе общего фортепиано. В статье сделан обзор актуальных по музыкальному языку, разностилевых, национально очерченных высокохудожественных и, одновременно, доступных композиций украинских композиторов современности с целью их актуализации в репертуарных списках дидактического материала музыкальных вузов. Проанализированы аспекты их родства с национальным музыкальным фольклором, оригинальность методов развития материала, наличия ярких индивидуально-авторских черт, сочетание педагогического опыта со смелостью творческого эксперимента.

Ключевые слова: общее фортепиано, полифонические формы, современные украинские композиторы, дидактический репертуар.

Gerega M. Polyphonic composition of Ukrainian composers in the course of general piano. Article considers polyphonic compositions composers national repertory lists didactic material of higher music education. Perspective analysis focused on their relationship with the national folk music, methods of material available bright individual author rice combined teaching experience of creative daring experiment, it gives them a special status in the course of the educational process. You must be aware of the difference between passing total beginner piano students and familiarity with tools boys and girls of college age.

Mastering the skills performance of polyphonic works, regardless of age pianist comes to certain common laws. However, students' age and allowing commits to strengthening intellectual component in the work of the polyphony, the formation of complex guidelines for independent work on the challenges, enhance performance analysis and detailed interpretations plan.

In the earliest stages of mastering the piano for this purpose studied composition with folk plan in texture, composition software with effects echo-scale dialogue, acoustically excellent plot-role division of votes, the creative exercise in layout or extension of two voices, working in relief holding musical themes simple forms of imitation, imitation-canonical sections, stretts.

Mandatory at the initial stage of work is to determine ways to phrasing and associated articulation, fingering specification of each voice separately determine climaxes, interludes, dynamic reliefs. Of particular value in this regard are the piano works of Ukrainian artists of our time, who has consistently developed industry didactic repertoire, embodying in her own teaching experience in working with pianists like school and college age. These include M. Dremlyuga, H. Sasko, V. Podwala, A. Hnatovska, E. Lonko et al. Didactic polyphonic works of Ukrainian composers for the piano has a high level of skilful (this confirms the high distinction in creative competitions), rich genre varieties (suite, steam cycles, foreplay Inventions, toccata, polyphonic imagination, canon, passacaglia, fugue, fuguetta, polyphonic piece etc.), timbre, dynamic, harmonic tonal composers technical means. It consistently adhere to the goals of professional artistic training combined style, texture, formative experiments, knowledge of the specific tools and teaching experience, which makes the work of this group a valuable part of the course of general pedagogical tools Piano higher professional education level.

Keywords: general piano, polyphonic forms, contemporary Ukrainian composers, didactic repertoire.